

УДК [159.98:351.74](477)

Н. Е. МІЛОРАДОВА,*кандидат психологічних наук, доцент,**професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності) Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0716-9736>;***В. В. ДОЦЕНКО,***кандидат психологічних наук, доцент,**доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності) Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7757-2793>*

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-ОРІЄНТАЦІЙНИХ ФАКТОРІВ ОСОБИСТІСНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Розглянуто особливості ціннісних орієнтацій як складових фундаменту особистісного та професійного становлення правоохоронців на етапі фахової підготовки.

На прикладі курсантів першого року навчання виокремлено, проаналізовано та надано змістовну інтерпретацію шістьом ціннісно-орієнтаційним факторам, що впливають на процес особистісного та професійного становлення майбутніх правоохоронців, до них віднесені: життєва активність; самовираження – емоційність у стосунках; самоконтроль – амбіційність; професійна активність – життєва ефективність; цілеспрямованість – саморозвиток; особистісна оригінальність – суспільне визнання.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, ціннісно-орієнтаційні фактори, особистісне становлення, професійне становлення, майбутні правоохоронці.

Miloradova, N.E. and Dotsenko, V.V. (2016), "Specific features of the personal and professional development of future law enforcement officers" ["Osoblyvosti tsinnisno-oriientatsiinykh faktoriv osobystisnoho ta profesii-noho stanovlennia maibutnikh pravookhorontsiv"], *Pravo i Bezpeka*, No. 3, pp. 12–17.

Постановка проблеми. Проблемі ціннісних орієнтацій як важливого психологічного конструкта особистості належить одне з провідних місць у дослідженні людської поведінки. Цінності спрямовують діяльність індивіда, а також істотно впливають на процес особистісного та професійного становлення особистості. Вони є багатоаспектним психологічним утворенням, яке системно характеризує культурний розвиток людини.

Професійна діяльність правоохоронців складна, багатопланова та іноді неоднозначна. Надання суспільством працівникам правоохоронної сфери різноманітних повноважень вимагає від них адекватного розуміння необхідності, можливості й рівня свого професіоналізму, який повинен ґрунтуватися на міцній ціннісно-смысловій основі. Ціннісний фундамент особистості закладається в дитинстві, однак розвитку та формуванню основних його конструктів сприяє цілеспрямоване фахове навчання та практична підготовка у профільному вузі. Тому вивчення особливостей ціннісних орієнта-

цій майбутніх правоохоронців є необхідним і доцільним у сучасних умовах розвитку правоохоронної сфери нашої держави.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій як одного з базових структурних компонентів особистості давно цікавить учених, про що свідчать праці з філософії, соціології та психології (І. Кант, Г. Лотц, Е. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсонс, Г. Мюнстерберг, Е. Шпрангер, Г. Оллпорт, М. Рокіч та ін. [1]). Така ціннісна проблематика ґрунтовно розглядається в сучасній науковій літературі від дослідження сутності понять «цінність», «ціннісні орієнтації», аналізу динаміки ціннісних орієнтацій до сучасних досліджень структури ціннісних орієнтацій.

Під ціннісними орієнтаціями розуміють цілі, прагнення, бажання, життєві ідеали, системні певних норм (В. Ольшанський, А. Титаренко), установки на ті чи інші цінності матеріальної або духовної культури суспільства (А. Здравомислов, В. Ядов), вияв потреби

(В. Злотніков), ставлення до навколишнього середовища (В. Водзинська), детермінанти прийняття рішень (Ю. Жуков), складні узагальнені системи ціннісних уявлень (І. Попова, А. Ручка), основний канал перетворення культурних цінностей у стимули та мотиви практичної поведінки людини (В. Алексєєва), типи пізнавальних реакцій людини (Е. Шпрангер). Таке розмаїття визначень свідчить, що поняття «ціннісні орієнтації» все ще потребує конкретизації, визначення структури, видів ціннісних орієнтацій та їх місця в загальній системі ціннісно-сміслових утворень особистості [3, с. 2].

Значна кількість наукових праць присвячена дослідженню особливостей морального розвитку особистості та механізмів формування моральних цінностей і ціннісних орієнтацій (І. Бех, В. Галузяк, А. Донцов, Є. Научитель, Е. Помиткін, Л. Романюк, В. Тюріна та ін.).

У радянській психології та на сучасному пострадянському просторі ціннісні орієнтації розглядаються переважно через поняття ставлення до об'єктів навколишньої дійсності та настановлень (А. Лазурський, В. Мясіщев, Б. Ананьєв, А. Бітуєва, А. Донцов, А. Здравомислов, О. Зотова, Д. Узнадзе, В. Ядов та ін.).

Активно розробляється ця проблематика і в Україні (М. Боришевський, П. Ігнатенко, Т. Кириленко, В. Клименко, С. Максименко, І. Маноха, В. Роменець, Т. Титаренко, В. Циба, Т. Яценко та ін.). Багато вчених (І. Бех, Т. Бутківська, Н. Логвінова, Л. Ломако, О. Светличний, О. Сухомлинська, О. Фанталова, А. Фролова та ін.) досліджують особливості становлення ціннісних орієнтацій у процесі навчання студентів [2].

Ефективність дій професіонала у правоохоронній сфері визначається спонуканням його працювати, вірити та цінувати головне. Важливою є проблема дослідження ціннісної сфери правоохоронців, які працюють в умовах суспільних змін, мають досвід змін цінностей, можливо, відчувають особисту кризу. Тому вивчення ціннісного фундаменту діяльності є необхідним і доцільним для визначення шляхів формування професіонала-правоохоронця.

Метою цієї статті є визначення особливостей ціннісно-орієнтаційних факторів особистісного та професійного становлення майбутніх правоохоронців на прикладі курсантів першого року навчання.

Виклад основного матеріалу. Під час дослідження ми враховували, що ціннісні орієн-

тації суттєво впливають на процес особистісного та професійного становлення майбутніх правоохоронців. Для уточнення та конкретизації наших припущень щодо з'ясування ціннісно-орієнтаційних факторів, які обумовлюють цей процес, нами був проведений факторний аналіз виділених раніше показників ціннісних орієнтацій майбутніх правоохоронців, які навчаються на першому курсі Харківського національного університету внутрішніх справ. За результатами попередніх досліджень (за допомогою опитувальника термінальних цінностей І. Сеніна, тесту сенсожиттєвих орієнтацій, адаптованого Д. Леонтьєвим, та методики вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча) нами був виділений 81 показник ціннісних орієнтацій.

За результатами факторного аналізу з варімакс-обертанням нами виокремлені шість факторів, які на 60,65 % описують дисперсію показників ціннісних орієнтацій майбутніх правоохоронців першого року навчання, що слід вважати достатнім відсотком. Була здійснена спроба інтерпретації отриманих факторів, тобто якісний аналіз результатів. До складу факторів віднесено показники, кореляція яких із фактором складає $> 0,4$.

До складу першого фактора, який пояснює 20,99 % дисперсії показників, увійшли 24 показники ціннісних орієнтацій: активні соціальні контакти у сфері професійного життя ($r_s=0,875$), активні соціальні контакти у сфері суспільного життя ($r_s=0,868$), збереження власної індивідуальності у сфері професійного життя ($r_s=0,865$), збереження власної індивідуальності у сфері сімейного життя ($r_s=0,824$), креативність у сфері навчання та освіти ($r_s=0,822$), високе матеріальне положення у сфері сімейного життя ($r_s=0,816$), досягнення у сфері навчання та освіти ($r_s=0,812$), активні соціальні контакти у сфері навчання та освіти ($r_s=0,802$), високе матеріальне положення у сфері професійного життя ($r_s=0,793$), розвиток себе у сфері навчання та освіти ($r_s=0,773$), розвиток себе у сфері суспільного життя ($r_s=0,750$), креативність у сфері професійного життя ($r_s=0,738$), збереження власної індивідуальності у сфері суспільного життя ($r_s=0,702$), духовне задоволення у сфері навчання та освіти ($r_s=0,691$), високе матеріальне положення у сфері захоплень ($r_s=0,667$), креативність у сфері сімейного життя ($r_s=0,662$), духовне задоволення у сфері сімейного життя ($r_s=0,639$), духовне задоволення у сфері захоплень ($r_s=0,638$), активні соціальні контакти у сфері сімейного

життя ($r_s=0,630$), високе матеріальне положення у сфері навчання та освіти ($r_s=0,580$), досягнення у сфері сімейного життя ($r_s=0,571$), досягнення у сфері захоплень ($r_s=0,558$), активні соціальні контакти у сфері захоплень ($r_s=0,533$) та досягнення у сфері професійного життя ($r_s=0,528$).

Фактор № 1 є монополярним і отримав таку змістовну інтерпретацію. На позитивному полюсі знаходяться показники прагнення першоккурсників до встановлення дружніх стосунків з оточуючими в усіх сферах життя, підкреслення оригінальності та неповторності власної індивідуальності у сферах професійного і сімейного життя, творчий підхід до вирішення завдань у сферах навчання, професійного і сімейного життя, високе матеріальне становище, досягнення та отримання задоволення від процесу діяльності у сферах навчання, захоплень, сімейного і професійного життя, прагнення до самовдосконалення у сферах навчання та суспільного життя. Тому фактор отримав назву «*життєва активність*».

Другий фактор пояснює 8,63 % дисперсії показників ціннісних орієнтацій майбутніх правоохоронців першого року навчання. До його складу увійшли 11 показників ціннісних орієн-

тацій: незалежність (інструментальна цінність) ($r_s=0,797$), пізнання (термінальна цінність) ($r_s=0,797$), духовне задоволення у сфері суспільного життя ($r_s=0,649$), активне діяльнісне життя (термінальна цінність) ($r_s=-0,624$), ефективність у справах (інструментальна цінність) ($r_s=0,610$), кохання (термінальна цінність) ($r_s=-0,589$), розвиток себе у сфері сімейного життя ($r_s=0,566$), чуйність (інструментальна цінність) ($r_s=-0,519$), досягнення у сфері суспільного життя ($r_s=0,473$), власний престиж у сфері сімейного життя ($r_s=0,409$), щасливе сімейне життя (термінальна цінність) ($r_s=-0,405$).

Змістовно фактор № 2 був інтерпретований так. На позитивному полюсі знаходяться показники ціннісних орієнтацій, що обумовлюють прагнення до самостійності, саморозвитку, визнання суспільством їх ефективної діяльності й отримання високої оцінки власної особистості від родини. Водночас, на негативному полюсі зосереджені показники цінностей, пов'язані з емоційними проявами у близьких стосунках між людьми та у щасливому сімейному житті, активній життєдіяльності. Фактор отримав назву «*самовираження – емоційність у стосунках*». Він є біполярним, більш наочно виглядає так.

Позитивний	Полюси фактора	Негативний
Незалежність Ефективність у справах Пізнання Духовне задоволення і досягнення у сфері суспільного життя Розвиток себе у сфері сімейного життя Власний престиж у сфері сімейного життя		Активне діяльнісне життя Кохання Чуйність Щасливе сімейне життя

Третій фактор пояснює 8,36 % дисперсії показників досліджуваних ціннісних орієнтацій, до його складу увійшли 10 показників: самоконтроль (інструментальна цінність) ($r_s=0,828$), раціоналізм (інструментальна цінність) ($r_s=0,779$), акуратність (інструментальна цінність) ($r_s=-0,743$), широта поглядів (інструментальна цінність) ($r_s=0,715$), толерантність (інструментальна цінність) ($r_s=0,660$), вихованість (інструментальна цінність) ($r_s=-0,631$), високе матеріальне становище у сфері суспільного життя ($r_s=-0,588$), сміливість у відстоюванні власної думки (інструментальна цінність) ($r_s=0,541$), високі запити (інструментальна цінність) ($r_s=-0,539$), відповідальність (інструментальна цінність) ($r_s=0,530$).

Фактор № 3 отримав таку змістовну інтерпретацію. На позитивному полюсі знаходяться показники цінностей стриманості, вміння логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення, прощати іншим помилки та омани, почуття обов'язку, вміння тримати слово. Негативний полюс утворений показниками цінностей вміння тримати в порядку речі, чітко вести справи, мати гарні манери, поводити себе відповідно до норм культури поведінки і вимагати від життя якомога більше. Враховуючи викладене, фактор отримав назву «*самоконтроль – амбіційність*». Він є біполярним, більш наочно виглядає так.

Позитивний	Полюси фактора	Негативний
Самоконтроль Раціоналізм Широта поглядів Толерантність Сміливість у відстоюванні власної думки Відповідальність		Акуратність Вихованість Високе матеріальне становище у сфері суспільного життя Високі запити

Четвертий фактор пояснює 7,68 % дисперсії показників ціннісних орієнтацій і включає в себе 12 характеристик: тверда воля (інструментальна цінність) ($r_s = -0,698$), наявність гарних і вірних друзів (термінальна цінність) ($r_s = 0,682$), чесність (інструментальна цінність) ($r_s = -0,668$), освіченість (інструментальна цінність) ($r_s = 0,641$), власний престиж у сфері професійного життя ($r_s = 0,550$), задоволення (термінальна цінність) ($r_s = 0,521$), здоров'я (термінальна цінність) ($r_s = 0,498$), локус контролю – Я ($r_s = -0,450$), життєва мудрість (термінальна цінність) ($r_s = -0,417$), життєрадісність (інструментальна цінність) ($r_s = 0,409$), духовне задоволення у сфері професійного життя ($r_s = 0,404$).

Фактор № 4 отримав таку змістовну інтерпретацію. На позитивному полюсі перебувають цінності прагнення мати гарних і вірних друзів та цікаву, змістовну професію, яка соціально схвалюється, бути освіченим, оптимістичним, із гарним почуттям гумору, фізично і психічно здоровим. На негативному полюсі знаходяться цінності, які обумовлюють вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами, правдивість, зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються завдяки життєвому досвіду, максимально повне використання власних можливостей, сил і здібностей. Фактор отримав назву *«професійна активність – життєва ефективність»*. Він є біполярним, більш наочно виглядає так.

Позитивний	Полюси фактора	Негативний
Наявність гарних і вірних друзів Освіченість Власний престиж у сфері професійного життя Духовне задоволення у сфері професійного життя Задоволення Життєрадісність Здоров'я		Тверда воля Чесність Локус контролю – Я Життєва мудрість Продуктивне життя

П'ятий фактор пояснює 7,54 % дисперсії показників ціннісних орієнтацій досліджуваної групи майбутніх правоохоронців першого року навчання. До його складу входять 10 показників ціннісних орієнтацій: цілі життя ($r_s = 0,740$), результат життя ($r_s = 0,691$), локус контролю – життя ($r_s = 0,668$), непримиримість до недоліків інших та власних (інструментальна цінність) ($r_s = 0,585$), матеріально забезпечене життя (термінальна цінність) ($r_s = 0,554$), творчість (термінальна цінність) ($r_s = -0,506$), розвиток (термінальна цінність) ($r_s = -0,478$), розвиток себе у сфері захоплень ($r_s = -0,466$), процес життя ($r_s = 0,434$).

Фактор № 5 отримав таку змістовну інтерпретацію. На позитивному полюсі зосереджуються показники цінностей контролю над власним життям, певних цілей першокурсників на майбутнє, які надають їх життю осмисленості, цікавий і наповнений змістом процес їх життя, прагнення до досконалості. Негативний полюс містить показники цінностей самовдосконалення й творчості. Враховуючи викладене, фактор отримав назву *«цілеспрямованість – саморозвиток»*. Він є біполярним, більш наочно виглядає так.

Позитивний	Полюси фактора	Негативний
Цілі життя Результат життя Локус контролю – життя Непримиримість до недоліків інших і власних Матеріально забезпечене життя Процес життя Краса природи та мистецтва		Творчість Розвиток (термінальна цінність) Розвиток себе у сфері захоплень

Останній, шостий фактор пояснює 7,43 % дисперсії показників їх ціннісних орієнтацій і утворений сьома показниками: дисциплінованість (інструментальна цінність) ($r_s=-0,746$), збереження власної індивідуальності у сфері навчання та освіти ($r_s=0,715$), збереження власної індивідуальності у сфері захоплень ($r_s=0,669$), суспільне визнання (термінальна цінність) ($r_s=-0,667$), креативність у сфері суспільного життя ($r_s=0,590$), свобода (термінальна цінність) ($r_s=0,473$), впевненість у собі (термінальна цінність) ($r_s=0,468$).

Фактор № 6 отримав таку змістовну інтерпретацію. На позитивному полюсі зосереджені показники цінностей власної індивідуальності, свободи і впевненості в собі. Негативний полюс утворений показниками цінностей дисципліни, самоконтролю та поваги оточуючих, колективу, колег. Враховуючи викладене, фактор отримав назву «*особистісна оригінальність – суспільне визнання*». Він є біполярним, більш наочно виглядає так.

Позитивний	Полюси фактора	Негативний
Збереження власної індивідуальності у сфері навчання та освіти Збереження власної індивідуальності у сфері захоплень Креативність у сфері суспільного життя Свобода Впевненість у собі		Дисциплінованість Суспільне визнання

Висновки. Досягнення людиною успіхів у професійній діяльності та особистому житті спирається на стійку особистісну конструкцію, основою якої є цілісно-смилова сфера. Система цінностей виступає стратегічною детермінантою діяльності індивідів, груп, співтовариств, суспільства.

За результатами дослідження нами було виокремлено шість ціннісно-орієнтаційних факторів (життєва активність; самовираження – емоційність у стосунках; самоконтроль – амбіційність; професійна активність – життєва ефек-

тивність; цілеспрямованість – саморозвиток; особистісна оригінальність – суспільне визнання), що обумовлюють особливості особистісного та професійного становлення майбутніх правоохоронців першого року навчання.

Перспективним, на наш погляд, буде визначення конкретних ціннісних орієнтацій та ціннісно-орієнтаційних факторів становлення майбутніх правоохоронців на всіх курсах навчання. Також цікавим є питання щодо особливостей змін ціннісної сфери особистості правоохоронців із плином часу служби.

Список бібліографічних посилань

1. Доценко В. В. Особливості спрямованості особистості працівника міліції під час переживання кризи середини життя. *Актуальні проблеми психології. Психологія особистості*. 2011. Т. 11, вип. 4, ч. 1. С. 246–254.
2. Мілорадова Н. Е., Попова Г. В. Ціннісна сфера працівників міліції громадської безпеки з різною тривалістю перебування на службі. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2014. Вип. 15. С. 142–149.
3. Федух І. С. Визначення змісту поняття «ціннісна орієнтація» у сучасній психолого-педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. Вип. 3. 11 с. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/Vnadps/2011_3/11fisppl.pdf (дата звернення 14.09.2016).

Надійшла до редколегії 16.09.2016

МИЛорадова Н. Э., ДОЦЕНКО В. В. ОСОБЕННОСТИ ЦЕННОСТНО-ОРИЕНТАЦИОННЫХ ФАКТОРОВ ЛИЧНОСТНОГО И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩИХ ПРАВООХРАНИТЕЛЕЙ

Рассмотрены особенности ценностных ориентаций как составляющих фундамента личностного и профессионального становления правоохранителей на этапе профессиональной подготовки.

На примере курсантов первого года обучения выделено, проанализировано и дано содержательную интерпретацию шести ценностно-ориентационным факторам, влияющим на процесс личностного и профессионального становления будущих правоохранителей, к ним отнесены: жизненная активность, самовыражение – эмоциональность в отношениях; самоконтроль – амбициозность; профессиональная активность – жизненная эффективность; целеустремленность – саморазвитие; личностная оригинальность – общественное признание.

Ключевые слова: *ценностные ориентации, ценностно-ориентационные факторы, личностное становление, профессиональное становление, будущие правоохранители.*

MILORADOVA N. E., DOTSENKO V. V. SPECIFIC FEATURES OF THE PERSONAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE LAW ENFORCEMENT OFFICERS

The authors underline that the main constructions of the set of life values of a personality are put in a childhood. Such values are formed and developed during the process of education in the higher educational establishment. Hence, the research is needed to define the ways of professional shaping of the law enforcement officer.

The article's analysis shows that the personality value-set question has been in the scope of many scientific philosophy, sociology and psychology schools.

The authors considered the following points: the set of life values of a personality features during the professional development; the first-year-related set of values was identified; their meaning in the professional development was determined.

The authors identified and interpreted six value set factors, which influence the personal and professional development of the future law enforcement officers: life activity, self-actualization – emotionality, self-control – ambitiousness, professional activity – life efficiency, goal-oriented mind – self-development; personal ingenuity – public recognition.

The authors underline that the above mentioned factors define the features of the personal and professional development of the future law enforcement officers during the first educational year.

Keywords: *value orientation, personal development, professional development, future law enforcement officers.*